

Noss nouvs dicziunaris : (Iur character, mera e stadi d'avanzamaint)

Autor(en): **Pult, C.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **51 (1937)**

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-207478>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Noss nouvs dicziunaris

(lur caracter, mera e stadi d' avanzamaint)

Referat da prof. dr. C. Pult

salvà a la radunanza generala da la S. R. R. als 21 mai 1937
al «Capricorn» a Cuaira.

Undrada raspada!

L' inviern passà, a l' occasiun da la festa da l' Uniun dals Grischs in december, gnit eu invidà da duòs varts in üna vou-ta, da Lavin, e da Samaden, a dar alch orientaziun sur da noss nouvs dicziunaris.

Quaists duos invids contemporans e l' allegraivel interess cha mias baderladas chattettan lasü, perfin pro nossas frais-chas giuvantschellas cun lur coppalins e lur schoccas s-char-latta, am rinforza in mia ferma spranza cha eir noss nouvs baps da la patria e meis udituors da la chapitala grischuna vegnan ad appredschar la portada da simlas publicaziuns, eir sch' ellas per lur natüra sun tuot oter co dalettaivlas, ma bainschi brav sechas e lungurusas.

I nun ais lev da discuorrer in üna jada e quai amo cuorta-maing sur da trais ouvras uschè vastas e cumplichadas sco il dicziunari sursilvan da Ramun Vieli, queladin da Reto Bezzola e Olaf Tönjachen ed il dicziunari rumantsch grischun, sco cha nus avain babgià ultima-maing noss idioticon rumantsch. Quaista difficultà dvainta amo bler plü granda per ün chi, sco eu, ha fat tras cun quaistas ouvras insembel tuot lur staintas e fadias ed infinidas cumbat-tas e düra via crucis.

La pera da tuottas ais quella, cha cur ch' eu lls varà bain intragnüts e forsa eir brav stüfgiantats per üna bun' uretta, schi Als mancarà amo adüna la resposta güst sün quellas dumandas chi Als staran il plü a cour, quella da l' extensiun precisa dals cudeschs in questiun, da lur predsch e dal mu-maint cur ch' els podran gnir miss in vendita.

*

*

*

I nun ais d'as dar da buonder, scha nossa glied cumainza planet a dvantar impaziinta e d'as dumandar: Mo cura a la fin finala as sfuan oura da la terra quaists banadits dicziunaris? nus vessan nair dabsögn dad els!

Eir a la giuvna Lia Rumantscha eira cler cha ün da seis prüms dovairs stovaiv'esser quel d'implir cura quaist vöd. — Cuort davu sia fundaziun, ils 26 october 1919, cumanzet in seis ravuogl la discussiun sur da quaist soget, e gnittan fats preparativs per realisar la chosa. Il 1921, davu avair pisserà per las finanzas, gnit cumanzà cul vocabulari tudais-ch-sursilvan. Per quel engiadinais nu stendaivan amo ils mezs. Pür ils 10 schner 1924 gnit firmà il contract tanter la Lia Rumantscha d'üna vart e Dr. Reto Bezzola e Dr. Olaf Tönjachen da tschella, sco redactuors.

Da fixar las cundiziuns da similis cuntrats eira ün affar tuot oter co simpel. Bleras chosas eiran da prevair e da tgnair avant ögl, impustüt duos criteris nu's das-chaiva perder our d'mera.

Il prüm da tals as basaiva sülla persvasiun cha, as mettand uossa, davu tanta spettativa, landervia a publichar similis cudeschs, uschè bramats, schi cha quai eira nos sonch dovair da preschentar al pövel rumantsch na be üna pruna da palperi taclà in nair, ma ouvras chi correspuondan cumplettamaing a seis bsögns, ouvras da tal pais ch'ellas güstificheschan ils grands sforzs e sacrificis fats per ellas a Berna, a Cuaira ed in tuot nos chantun.

L'oter criteri eira il grand bsögn cha nus avain da survgnir talas ouvras il plü bod pussibel.

La chosa paraiva clera ed evidainta; il mal eira be quel cha quaists duos criteris nu giaivan güst dal plü bain perüna l'ün cun l'oter. Il prüm dschaiva: «Fat in uorden! Fat bain!» il seguond: Fat spert! Curri a tuot podair, it al rabattin!» — Ma . . . svelt e bain dinrar chi vain.

In principi eira stat previs ün term da duos anns, lura da trais o quatter per gnir a fin cun la lavur. Ma tant la cumischiun linguistica, co la redacziun vezzaivan cler cha in ün tal spazi da temp eira impussibel da gnir a bröch.

In Surselva as vaiva pudü constatar cha'ls trais vocabulariets existents, quel da Conradi, quel da Carisch e quel da Carigiet, dad ans fingià exausts, eiran massa povers per ac-cumplir lur missiun; per cumbatter, almain ün toc inavant, l'influenza exorbitanta dal tudais-ch e dal talian vulai v'ün' ouvra bler plü vasta, plü profuonda e plü pratica. — L'Engiadina, a l'incuntrari possedaiva fingià ün' ouvra lexicologica da merit e da granda extensiun, il dicziunari da Pallioppi. Eir el ais imperò da lönch dinnan exhaust. I nu füss stat güstifichà da laschar quaist' ouvra d'üna vart e da publichar in seis lö ün cudaschet da cuntgnü restret e da paca valur per la defaisa da nos pled. O stampar üna nouv' ediziun dal Pallioppi, o far ün' ouvra nova chi nu sta davo a quaista, ün' ouvr' adattada al temp dad hoz, in bliers resguards ferm different da quel da Pallioppi, ün' ouvra chi correspuonda a nos odiern püt da vista, degna da l'aspettativa dals subveniaints e dal pövel. Ün simil cudesch inperò dumandaiva lungas e vastas lavuors preparativas e bleras retscherchas, . . . e tuot quai douvra temp.

Per cumanzar cun quella part dals dicziunaris chi parta dal tudais-ch per dar il vocabels correspondents rumantschs e la preschentar in maniera ch' ella sia adeguata a las exigenzas dal temp actual cun sia tecnica predominanta, sias cuntinuas innovaziuns, eira in prüma lingia da fixar culla plü granda chüra e prudenza e tuotta rigur il s-chazzi da chavazins tudais-chs chi avaivan da figürar in ella. A tala mera servittan tanter oter divers vocabularis tudais-chs-franzes e tudais-chs-talians. Eir as stovaiva, e quaist ais ün factur da la plü granda importanza, per fixar quaists chavazins, tgnair quint in ot gra da quellas chosas ed ideas chi sun dal tuot nossas, e na be copchar, sco chi ais dvantà eir massa suvent, il s-chazzi da plets dad oters linguachs.

Davò modulà quaist stamp, quaista fuorma vöda, as trattaiva lura da l'implir, e quai cun pasta fatta our da n o s s a farina, mieuta our da n o s sejel e jördi e furmaint, in n o s s a j e n s muglins, e na cun ün impast tut nampro da la Toscana e da la Terra tudais-cha. Per far quaist as stovaiva

tanter bler oter, stübgjar nossa litteratura veglia e nouva e scriver our dad ella quai chi as retgnaiva per ütil.

La vaira funtana imperò our da la quala sbuorfla in tuot sia clera e glüschainta frais-chezza il vair e pür e s-chet pled rumantsch ais il tschantschar da nossa glieud in mez a sias fatschendas da mincha di. Our da quaista funtana avaiava in fin uossa culà bain pac' aua in nossas lavuors lexicologicas. Ella gniva s-chivida bod sco 'l tössi.

Pür culla raccolta fatta dal dicziunari rumantsch grischun o idioticon gnit ella per quant pussibel inchaschada. Tala raccolta gnit missa da la Società retoromantscha a disposiziun dals nouvs dicziunaris. I's trattaiva da nà main co 1650 paginas da questiunaris in grand fuormat, paginas chi cuntgnaivan üna pruna da dumandas tramissas mincha mais ad üna tschinquantina da correspondents da tuot las varts dal Grischun per ch' els scrivessan lur respostas da la vart vöda dals fög's. Tuot quaistas annotaziuns stovaivan gnir letas dals redactuors culla plü granda chüra in maniera da nun laschar smütschar inguotta da prezius, e millierars e millieras d'annotaziuns stovaivan gnir fattas. I's trattaiva in tuot da var 60000 paginas chi avaiavan da gnir repassadas. Üna simla lavur dumanda seis temp, sch' ella voul gnir fatta conscienziusamaing.

E tuot quaist eira be la raccolta dal material. Pür uossa gniva la vaira lavur redacziunala, l' ebaroraziun da tuot quaista richa e cumplichada materia. — A quels chi crajan cha talas robas vegnan be per bocc' aint sco ils bizochels, ch' ün mangla be as metter vi da sias maisa e scriver, a tals cuviss eu be ün tschientavel dal rumpacheu cha eu sves, il suottascrit, n' ha gnü, fand la revaisa dad a fin z da tuot il fich extais manuscript redigi da Dr. Bezzola e Tönjachen, pro 'l qual minchün dals 30000 o plüs chavazins rapreschainta ün problem per sai da granda responsabilità e nà dinrar fich greiv da resolver, scha nus vulain far vaira maing ün dicziunari tudais-ch-rumantsch e na ün tudais-ch-internaziunal.

Per fixar la fuorma e dimensiun da l'ouvra gnittan preschentadas a la cumischiun linguistica — pro la quala Dr.

Robert de Planta as det grandischma fadia — diversas provas da redacziun, tanter oter quaista chi va da R a u c h infin a r a u h, ch'eu met quà in circulaziun. Scha 'l temp am permetess, fess eu gugent ün cungal tanter quaista pagina e la correspondentia in Pallioppi e sclariss il perchè e co da las müdadas, ma per quaista ja nun ais quai pussibel.

Davò fixà in bleras sedutas, in lungas discussiuns, la fuorma definitiva dals artichels e redat üna part dal material, gnit el mis in circulaziun pro divers buns cognuoschituors da nos pled genuin, per ch'els fetschan lur remarchas. Quaista re-vaissa gnit fatta pel dicziunari sursilvan tanter oters eir da sar Prof. Cahannes, Gian Funtana, Hans Erni, Bistgaun Caddalbert. Sar president H. Erni s'externa lasupra, dschand: «Il dicziunari tudestg-romontsch, che s'avischina a sia fin, ei in'ovra de vaglia, de rara originalitad, compilada cun inschin e premura sorprendenta. Igl autur ei buca secuntentaus della semplia translaziun dils plaidis tudestgs. Per mintga plaid tudestg ha el savens ina entira roscha plaidis e fuormas de dir, sentenzas e proverbis, aschia ch' il dicziunari ei era in reflex dil patertgar e della moda d'exprimer dil pievel romontsch. Sig. Dr. Vieli ha evitau de caminar la via della pli pintga resistenza, che fuss stada per el la pli cuorta e la pli comadeivla. Na, el ha tschentau l'ovra da bial'entschatta sin ina larga e solida basis, tschercond contact cul pievel e tadlond sias fuormas d'exprimer.» Gnannd il dicziunari ladin fat sül medem last sco quel sursilvan, valan quaistas characteristics in buna part eir per el, chi ais stat revis exactamaing da Gfra. Lina Liun, Gfra. Clementina Gilli, ils Sig. reverendas Gaudenz, Grand, Filli, Steivan Brunies ed il suottascrit.

I füss amo bler da dir sur da raccoltas spezialas fattas cun na pitschna fadia, sur da lavuors preliminaras per fixar p. ex. tanter oter l'ortografia, sur da lungas discussiuns, resistenzas, cumbattas sainza fin. Ma eu vögl far cuortas: La lavur da preparaziun e da redacziun nun ha dürà nè duos, nè trais, nè quatter ans, sco previs, ma bainschi 4×4 , q. v. d. 16 ans pel sursilvan e 14 per l'engiadinais, dal 21 e dal 24 al 37.

Nossa gliעד ha stovü avair per lönch pazienza, ma quai-
sta pazienza ha portà il bun früt cha nus survgniran — spe-
rain bainbod — duos ouvras bain ponderadas e dovrablas
chi pon star a pêr ed a pass cun otras publicaziuns simlas fat-
tas per linguas bler plü cuntschaintas e derasadas co la nosssa.

Avant co 'ls surdar a la stampa eira stat previs cha 'ls ma-
nuscripts gnissan copchats a maschina. Quaista copcha ais
statta fatta da Giunfra Domenica Messmer per l' engiadinais e
da sar Bistgaun Cadalbert pel sursilvan, ils quals tuots duos fan
quaista lavur na in maniera mecanica, ma culla plü granda chüra
e fin sen critic, proponind eir müdadas e complettaziuns. Quai-
sta copcha ais finida pel dicziunari ladin e bod a fin per quel
sursilvan. Uossa as tratta be da savair d'ingionder tour nam-
pro ils maranghins per metter ils duos cudeschs in stampa. Sar
Giachen Conrad, president da la Lia rumantscha nun ais pes-
simist in quaist resguard. E scha ün hom sco barba Giachen
— chi sa precis che ch'el voul e che ch'el po — ais optimist,
schi pudain eir nus esser tals da bun cour. Eu n'ha buna
spranza cha da quà a var duos ans, forsa eir avant, ils
duos schamblins avran finalmaing viss la clera glüsch da
nossa pizza splendurainta in fuorma da duos toms dal fuormat
Pallioppi da var 8 fin 900 paginas l' ün. — Id ais eir da spe-
rar cha seis predsch cun grands sacrificis da la Lia Ruman-
tscha e forsa eir dad oters vegna redüt al minim, ad ün im-
port da na plü co var 10 francs, per ch'el possa eir gnir
cumprà.

Arrivats a quaist puonch, as das-cha lura bain aspettar
cha 'l nouv cudesch passa da man in man, ch'el nu manca pro
ingün magister, ingüna biblioteca scolastica, ch'el fetscha si'
entrada pro la granda part da las famiglias rumantschas e
pro tuots quels chi scrivon e publicheschan.

I sarà üna chosa fich cuffortavla cur cha quaist bel früt
crodarà gio dal bösch, ma miraculs, sco cha alchüns pa-
ran d'aspettar, nu podrà far neir el. I nu basta d'avair quaist
tom — magari bain lià in chüram e cun custabs d'or sül lö
d'unur da la curuna dals cudeschs per spendrar nos ru-
mantsch. Nos rumantsch nu vain spenderà ne da dicziunaris ne
dad oters cudeschs, ma be da l'amur arsainta da minchün

da nus per las prüvadas tradiziuns da noss buns vegls e la ferma volontà da las spendrar a tuots cuosts. — Eir güda pac il dicziunari sch' el fa be parada sülla curuna. El nu dascha però neir gnir surdovrà. La vaira verva rumantscha sto esser in nus, scha nus vulain tschantschar e scriver in buna lingua. Scha quaista verva nun ais fingià in nus, schi nu güda inguotta il dicziunari. El nu po dar alas a nos spiert e forza a nos cour; el po be ans dar alch plets chi ans mancan, gnir in agüd a nossa memorgia, servir da controlla per l' ortografia. Cun quai nu vögl eu sminuir seis merits in ingün möd: quaists trais servezzans ch' el ans renda sun da tala portata cha nus stovain savair ot gra a la Lia Rumantscha ed als redactuors per ans avoir sport quaist bel dun.

Ma per quant bain fat, ch' el saja, nu po neir il nouv dicziunari pür massa, sco tuot las chossas umanas esser perfet. Ils grands sforzs fats per prevair las plü bleras pussibilitats d' expressiun pussiblas han, per exaimpel, talmaing slargià il volum da l' ouvra ch' ella ais bler main cumodaivla per l' addöver da mincha di co sch' ella füss plü modesta in sia extensiun. Ella ais er bler main prüvada co sch' ella cuntgness be nos patrimoni s-chet rumantsch e nu füss obliada, per esser plü o main cumpletta, da surtour blera roba internaziunala correspondententa a fuormas e möds da dir cha nos linguach nu posseda. Da l' otra vart impero nu po il dicziunari, cun tuot sias grandas dimensiuns, neir esser dal tuot cumplet. Co füss quai pussibel, sainza exagerar, da dar in el las correspondenzas per mincha pitschna innovaziun tecnica, per tuot las professiuns e tuot ils mansters chi minchün ha sia aigna lingua? Ingün dicziunari nu po far quai.

*

*

*

Surtuot nun aise dad ir a tscherchar in quaists vocabularis scolastics quai ch'els nu pon dar. Els nu pon respuonder a tuot las dumandas da natüra grammaticala ed amo main a quellas chi concernan l' istorgia da la lingua e da la vita da nos pövel. Quel chi consulta quaists vocabularis nu chattarà in els la resposta a las questiuns: Ais quaist

pled propi nos e vegl? Cura ais el entrà in nos linguach? Il dovraivan eir ils autuors dals seculs passats? Vala el per tuot nos territori o be per üna part dad el? Qual ais seis significat fundamental? In che oters sens vain el dovrà? D'ingiuonder ans vain el? Quala ais sia etimologia? Che ans quinta el da l'istorgia e da la psicologia da nos pövel? — A simlas dumandas — ch'eu sa per experienza ch'ellas interessan fermamaing la part sclerida dals noss — pon Els chattar la risposta be aint il *dicziunari rumantsch grischun*.

Quaist dicziunari rumantsch grischun ha das esser daspera a la crestomazia da Decurtins l'ouvra fundamentala rumantscha. El ha da cuntgnair in fuorma concisa tuot nossa cultura retica speciala.

Ün pövelet sco nos, serrà aint da quai chi exista alordentscha tanter sia pizza sublima, in sias otas sulaglivas e fluridas valladas, cuvertas d'ün tschel blau sco ün spejel, — ün pövelet chi dals plü vegls temps dinnan tschantscha seis ajen pled e viva sia aigna vita, ün tal pövelet nu po oter co avair üna richischma, vadrüs-cha e venerabla tradiziun, bain disferenziada da quella dals oters pövels intuorn ed intuorn. — E quaista tradiziun s'ha mantgnüda müravgliusamaing a travers ils tschientinèrs: *ils tabulatum* (*tablà*), *caminata*, *cellarium* (*schler*), la *sala muritia* (*murütsch*), *ils torbaces* (*truaisch*) ed oter dal testamaint da l'ovais-ch Tello, scrit l'an 766, dimena avant plü co milli ans, vivan amo hoz sco quella jada. Tuot la vita da noss vegls s'ha mantgnüda bod invariada infin vers la metà dal secul passà.

Quà gnit nampro ün temp sainza pos ne remischiun, ün temp chi crea ad ün crear e maglia sü ad ün magliar sias aignas creaziuns.

Eir la prüvada jerta da noss babuns ris-chaiva da crodar ün toc davo l'oter illa gula da quaist nosch moloch. — Avain nus be da laschar ir quaista jerta in malura, bun marchà, sainza volver ün man per ella? Nus aise nos sonch dovoir da pisserar cha quels chi vegnan davo nus, sapchan co cha 'ls vegls araiavan lur champs, co chi

gnivan cun lur tragliuns bain chargiats e liats in möd tuot spezial cun tretschas fattas our dals chörs da l'ajen muvel, per uras ed uras, gio dals stips serraduoirs, manand in cumün il savurus fain da noss munts? Avain nus da surdar dal tuot a l'invidanza nossas schelpchas, nossas massüras, nossas bacharias e perdunanzas e australias? Avain nus be da laschar ch'i jettan tuot quellas tschientineras da möds da dir plains spiert e cordialità, tuot noss fins ed imaginus, proverbis, las indombrablas giüdiziusas reglas da paur e las uraziuns da noss padernuors? Nun avain nus da tgnair ingüna notizia da tscherts plets latins mantgnüts be pro nus o bod be pro nus, e dad oters, usché curius, ch'els probabelmaing ans vegnan amò da la bocca dals antenats retics?

Simlas ed otras reflexiuns fettan tour in vista avant buns 50 ans, l'an 1885, a la fundaziun da nossa prüma società, la Società retorumantscha, l'idea da publichar eir nus ün idioticon simil a quel da la Svizra tudais-cha.

Scha lura — circa 20 ans davo — quaist'idea pudet gnir realisada, schi avain nus da savair gra per quai in prüma lingua ad ün hom chi, sco forsa ingün oter, mettet tuot seis esser, seis spiert da müravgliusa penetraziun, tuot sias grandas forzas intellectualas, moralas e materialas al servezzan da nos rumantsch. Quaist hom ais Dr. Robert de Planta da Fürstenu; uossa da divers ans dinnan stanguel e sofferent. El preparet il terrain per l'ouvra ventura tras profuonds stüdis preliminaris ed üna richa raccolta da material fatta sistematicamaing cun grands sacrificis in tuot il chantun.

Uschè pudet la lavur in december dal 1904 gnir surdatta a Dr. Florian Melcher da S-chanf sco prüm redactor.

Cun quai survgnittan l'idioticon svizzer tudais-ch ed il Glossaire des Patois de la Suisse romande ün nouv fraret. E quaist fraret avet in cunfrunt cun seis fradgliunzs plü vegls l'avantach da pudair insajar l'eterna chüzza fingia al temp da las set vachas grassas, cur cha seis duos fradgliunzs paraivan da nodar aint ill'abundanza.

Chars udituors! . . . Nos dicziunari rumantsch grischun füt adüna chüz sco las mürs in baselgia, o, per dir a la sursil-

vana, «el ha adina giu la bursa platta.» La suletta chosa vairamaing stabla e constanta per el füt adüna be la chüzza. Pover Dr. Melcher ha fat tras inquachüna pervia da quaista mancanza da mezs sufficiaints. Seis tschient correspondents dal prüm temp crodettan bod insembel sün 70, lura sün 50 e finalmaing sün apaina 40. — A partir dal 1906 gnit tramis a quaists correspondents mincha mais 16 paginas in grand fuor-mat cun tuottas sorts dumandas a las qualas els stovaivan dar lur respostas per scrit. Quaists questionaris, speditis in üna granda part da noss cumüns, ans dettan ün richischem e bel material. In quels lous d'ingionder nun ans gnit aint las respostas sco chi füss stat giavüschabel ed in oters da granda importanza gnit, e vain amo, ramassà da la redacziun svesa o da gliעד tras ella tramissa. Quai as tratta da plü co 20 vichs. In tuots quaists as fermet qualchün ün mais o plü e clejet insembel tuot quai cha tal lö avaiva da characteristic.

Cul ir dals ans perdettan nus tras la mort bliers da noss correspondents chi in part gnittan rimplazzats. Quaista granda instabilità regnet pür massa eir pro quels chi avaivan da manar la barchetta. Dal 1913 infin al 19 perdettan nus, ün davó l'oter, a quel chi cun man franc e sgür avaiva trat ils prüms schiass suolchs sül êr da noss'ouvra, a noss insmanchabel prüm redactor Dr. Florian Melcher, e al premurus prüm segretari, Andreas Casanova, e, pacs mais davó, a seis successur, Dr. Martin Lutta, giuvan da granda savüda e d'excellentas qualitäts. Lura cumanzettan — be per causa da nossa chüzza e d'inguott'oter — ils segretaris a desertar l'ün davó l'oter. Infra pacs ans as succedettan in nos segretariat Sar Steivan Loringett, Gfra. Dr. Clara Natsch, Sar Dr. Heinrich von Eschen, Sar Bistgaun Cadalbert. Dal marz 1916 infin al principi dal 19 füt eu — cun cuortas interrupziuns — sulischem sulet in nos bureau.

E lavur nun mancaiva. Id eira da rediger ils questiunaris, da 'ls trar gio, da far las spediziuns, da copchar las respostas dals correspondents sün zedlas, ed usche inavant. Quaistas zedlas creschaivan ad ün crescher, e minchüna dad ellas stovaiva gnir louada aint illas s-chacclas in seis lö alfabetic pre-

cis seguond ün sistem chi inevitabelmaing gnit cumplichà. — E tuot nossa richa litteratura cun seis 2000 stampats e las publicaziuns periodicas, tanter las qualas be las Annalas han 50 toms da tschientineras da paginas minchün, e noss nombrusischiems manuscripts d'importanza e tuot quai chi eira stat scrit sur dal rumantsch in otras linguas e la litteratura linguistica in general e tscherts texts vegls latins e tudas-chs chi cuntengan antics elemaints rumantschs, tuot quaist stovaiva gnir per quant pussibel considerà e da blers da tals stampats e manuscripts gnir scrit oura millis e millis da zedlas. — Che bella chosa füssa stat d'occupar üna partida da noss magisters od oters cun quaist' uscheditta excerptziun; ma ingio ir a tour ils pluozechers per ils pajar, saia pür modestamaing?

I vulaiua infinida pazienza ed amur vi da la chosa per nu tschüffer la stramantada. — Il pe da tuot eira per nus redactuors la mancanza d'interest, la fraida indifferenza, scha na averta ostilità, la mancanza da cretta e fiduzia chi regnaiva pro blers dals noss visavi dal dicziunari, il schnöss, las eternas attachas, sfichadas, fouradas e pizchadas chi gnivan dattas avertamaing e suottaman via na dinrar da varts d'ingiuonder ch'ellas eiran il main da tuot d'aspettar.

Üna ferma e schlassa poza per la redacziun ed ün grand agüd per ella füt la cumischiun filologica, fundada l'an 1907. Dad ella fettan part cul ir dals ans Dr. Robert de Planta, ils professuors Gauchat, Jud, Fankhauser ed ils suottascrit, infin ch'el entret in redacziun. Sustgnüts da quaists homens da grand'autorità, fand abstracziun da mai savessa, spredschand tuots intops e s-champügls, lavurettan nus paziantamaing inavant, tscherchand da gnir il plü svelto pussibel our d'ün fat.

Uschè possedain nus uossa var 360 s-chaclas da la lunghezza da 30 centimeters l'üna, plainas stachidas da zedlas. Quai fa ün bun mez milliun da bigliettins cun da tuottas sorts notizias ed indicaziuns, il tuot ordinà alfabeticamaing.

Fingià per temp cumanzettan nus a rediger provas our da nos material. Cuort davo entrà in redacziun publichet eu üna tala illas Annalas No. 31 dal 1916, chi trattaiva tanter oter ils chavazins *C h a l a n d a m a r s, c h a v r a, m i c l u n s* (m a-

!uns) e tragliun. A quaists seguittan oters chi gnittan davo man discuss detagliadamaing e servittan a metter ad ir nos sistem tecnic.

In principi dal 1933 ris-chettan nus finalmaing d'ans preschentant a la scienza ed al pövel cun üna prova plü o main definitiva illustrada, correspondententa tecnicamaing a l'ouvra intera chi eir ella sarà illustrada. Quaista prova cuntgnaiva trais artichels, ün sur a c l a, il seguond sur il pled sur- e suot-silvan a d a t g (attenziun) ed il tierz sur a r a r, il prüm redigi da Dr. Planta e Dr. Vieli, ils duos oters da mai.

Quaist quadern gnit tramis ün pa dappertuot per far propaganda e per udir il güdizi dals lectuors e tgnair per quant pussibel quint da tal. — I gnit aint var 80 respostas in granda part lungas e detagliadas tanter oters eir dals plü cuntschaints linguists dal muond.

A cuost da passar per immodest, nu poss far a main, ill' interest da la chosa, da dir cha quaist quadern chattet l'approvaziun generala e cha sia apprezzaziun surpassa da hler nossa megldr' aspettativa. Il giudicat da tuot quaistas 80 chartas, gnüdas da la Svizra, Germania, Frantscha, Italia, Inghilterra, Spagna, Austria, Belgia, Svezia, Ungaria, Rumunia, Tschecoslovakia... quaist giudicat ais — sainza la minima excepziun — fich favuraivel.

Ch' Els am permettann da prelejer be trais cuorts passagis our da quaist rich epistolari. Eu dun il prüm il pled ad ün eminent rappreschentant svizzer da la scienza linguistica e lexicologica, ün hom d'avaina critica fich pronunziada, Prof. Albert Bachmann barmör da l'università da Turich, redatur principal da l'idioticon svizzer tudaisch. El disch tanter oter: «Ich beglückwünsche Sie, verehrter Herr Kollege und Ihre Mitarbeiter, von ganzem Herzen zu der hervorragenden, musterhaften Leistung; sie verheisst uns ein Werk, auf das vor Allem die Bündner Romanen, aber auch unser ganzes Land stolz sein dürfen, das auch der Schweiz. Sprachwissenschaft zu hoher Ehre gereichen wird.» Il seguond exaimpel pigl eu d'üna charta da Prof. Emil Gamillschieg ordinarius da l'università da Berlin. El disch: «Was mit menschlichen Kräften an Vollendetem geleistet werden

kann, haben Sie getan. Durch das Dicziunari wird es möglich werden, die Stellung und Bedeutung der rätoromanischen Alpenmundarten, die seit Beginn der wissenschaftlichen Erforschung der romanischen Sprachen immer stiefmütterlich behandelt wurden, richtig zu erkennen. Nicht nur die Kultur des Mittelalters, auch die Vorgeschichte der romanischen Sprachen wird neu beleuchtet werden. Es ist nur auf das Dringendste zu wünschen, dass dieses prächtige Werk unverzüglich mit dem Erscheinen einsetzt...» Il terz passagi pigl eu our d'üna charta da nos benemerit cumpatriot, mort avant cuort Prof. Wilhelm Meyer-Lübke, ordinarius a l'università da Vienna e, sco tal magister da Dr. Melcher, lura a l'università da Bonn, autur da grandas ouvras fundamentalas indispensablas per mincha romanist, il rappreschentant da quai-sta scienza ch'ün po bain dir il plü nomnà e renomnà. El scriva: «So stellt sich der Jüngste unter den drei Eidgenossen (maniats sun ils trais idioticons tudais-ch, franzes, rumantsch) würdig an die Seite der älteren, ja gemäss dem Vorrecht der Jugend macht er den Eindruck . . .» e quà ans fa il grand romanist ün complimaint cha nus nu meritain. Scha però ün hom da scienza, düsà a pasar seis plets culla bilantscha d'or, as pronunzia in üna maniera talmaing lusingianta per noss'ouвра, schi voul quai dir cha la prova publichada ha gnü bun success eir pro ils plü fins observatuors. — La charta cuntinua lura culs plets: «Hoffen wir, dass die Ungunst der Zeit seinem Wachstum nicht hinderlich sei, dann wird wiederum die Schweiz mit einer mustergültigen wissenschaftlichen Leistung ein glänzendes Beispiel von Fähigkeit und Opfermut geben.»

La nota malinconica dals temps noschs ed il giavüsch cha la publicaziun possa cumanzar bainbod e progredir svelt as repeta pro minch'otra da quaistas chartas. — Quaist giavüsch, pür massa malavita, nu pudet infin uossa gnir accompli, schabain cha 'l prüm fascicul eira pront fingià il 1934. — I nun ais ingün dubi cha nus giodain granda simpatia a Berna e cha pro nos cussagl federal regna la megladra intenziun d'ans gnir per quant pussibel incunter, ma las cir-

cumstanzas fütan in quaists ultims ans plü fermas sco la megl-dra volontà.

Eu nu'm laschet per quai stramantar e cuntinuet a rediger da tuotta forza. Avant circa ün an survgnit in Sar Dr. *Andrea Schorta* ün giuven conredatur d' excellenta qualificaziun e da las megl-dras intenziuns. Sustgnüts fermaing da la cumischiun filologica, impustüt da prof. *Jud*, chi legia cun granda atenziun tuot noss artichels ed ils muni-scha da custai-vlas observaziuns, fain nus tuot quai chi sta in nossas forzas per liquidar il plü bler material pussibel. In-fin uossa avain nus fini var 6 s-chaclas tant cha circa quat-ter fasciculs pudessan gnir surdats al squitsch. Quai avrà per consequenza cha üna vouta cumanzà culla publicaziun, ella podrá avanzar cun red.

Finalmaing cumanzet eir pro nus a far di. Da Berna ans gnit l' allegraivla nouva cha ils mezs per metter l' ouvra in stampa, o almain per cumanzar cun tala, ans vegnan miss a disposiziun. Sperain cha infra alch mais prüirà il prüm scher-muogl sün quell' era cultivada cun tanta fadia e ch' al prüm fascicul possa cumparair.

Cuntgnand la prüma part da quaist üna partida da scrits introductivs, tabellas ed otras chosas pür massa indispensa-blas per intraguidar il lectur, pigliettan nus in vista sco prüm quadern ün fascicul dubel da 6 archas o 96 paginas. Ils solits fasciculs quintaran be 48 paginas. Davo publicadas las prü-mas insajas sarà lura la dumanda co chi starà cun las seguain-tas, scha 'ls pluzchers stendaran per ir inavant o sch' i as stovrà darcheu far posas. Quaist, chars udituors, dependa in ot gra da la *v e n d i t a* dals fasciculs. — Simlas ouvras ve-gnan acquistadas da las bibliotecas scientificas svizras ed ei-stras, dad alchüns scenziats privats ed alch amatuors. Inquant a nus rumantschs aise da tgnair quint dal fat cha ün dicziunari da quaista sort nun as leja sco ün roman. Talas ouvras nu sun legiblas per minchün. Ma cun ün zich buna volontà sun eu pervas cha blers tanter nus, impustüt las persunas ün pa plü scleridas, eir sch' ellas nun han gnü l' occasiun da far stüdis spezi-als, chattaran na pitschna satisfacziun da seguir in noss artichels ils misteris dal pled rumantsch da sias prümas mani-

festaziuns infin ad hoz, ils misteris da la vita da nos pövel a travers ils tschientinèrs. Il prüm alinea chi cuntegna las variantas dialectalas darà plütost fastidi al lectur na linguist, ma quaist alinea po gnir sursagli sainza dan. Eir las bleras scurnidas pür massa inevitablas pervia dal spazi sun pac dallettaivlas, ma ellas sun tuottas decleredas in möd fich cler in diversas tabellas chi fan part dal fascicul. Dal rest s' adüsa l'ögl a talas chosas plü svelto co quai chi para al prüm mumaint.

Superadas quaistas relativamaing pitschnas difficultads, sarà per nossa glied il dicziunari rumantsch grischun l'unic mez adüna avant man e practic e sgür per s' infuormar sur da dumandas fich importantas per quels chi vöglian gnir al cler sur da la natüra da tscherts fenomens rumantschs. Scha in chün per exaimpel s' interessa per la dumanda da l' accusativ cun **a** chi as preschainta in exaimpels sco «eu vez **ad** el minchadi», «eu clam **a** Jon», sch' el voul savair, scha quaist accusativ cun **a** ais vairamaing tradizunal e vivaint, schi ha 'l be da tscherchar suot **a** preposiziun. Sch' ün vules eruir che chi vain fat in tuot nos Grischun rumantsch al temp da la **B a b a n i a** o la festa da **S a n G i a n**, schi ha 'l be da tscherchar quaists chavazins. Noss' ouvra al darà eir sclarimaint sur da la provgnentscha da plets sco **b a l c h a r**, **a b i n a r**, **a b o l t**, ed infinits oters chi palaintan sco spierts aint ils cheus da blers buns rumantschs. Dad ella resularà eir che proverbis cha nus possedain in tuot las valladas, cul pled **a n**, **a m i**, **f i l a r e t e s s e r**, **s a i n**, **p a n**, **f ö**, **j e r t a**, **m a r u s a**, **m a s s e r a**. -- Eu crai cha nos dicziunari possa spordscher fich bler eir als na linguists, e crai eir, ch' el sco monumaint rumantsch stess bain in mincha biblioteca communal e scolastica da tschert' importanza ed in man da tuots quels chi vairamaing vöglian cultivar nossa favella.

Ün fascicul dal dicziunari gnarà, seguond ils quintes fats da personas competentas, a cuostar intuorn 4 francs. Il prüm fascicul, siand dubel, gnarà forsa sün var 7 francs. Id ais propi da sperar cha 'ls plü blers pussibel dals noss fetschan la prova cul prüm quadern. Sch' els lura nu vöglian plü cuntinuar, schi pazienza, cun quaist na grand sacrifici ans avran

els güdà ün toc inavaunt. Nus nun avain üngün dubi cha l'ou-
vra üna vouta cuntschainta farà sia via.

Eu nu vögl Ils intratgnair plü löng sur da la dumanda
fich problematica da la grandezza da l'ouvra finida, ne da
la dürada, amo plü problematica, da sia publicaziun. Simlas
ouvras nu pon oter co gnir extaisas. Nus fain tuot quai cha
nus savain e pudain per la scurznir, ma l'essenzial our da
nossa vita nu das-cha mancar in ella.

Per finir nu poss far a main co d'exprimer amo üna jada
la ferma spranza, la sgüra aspettativa, la cumpletta fiduzia
cha'l pövel rumantsch, bainbod emancipà — sco nus lain
sperar — ed arcognuschü sco tal da seis fidels confederats,
fetscha bun'accoglientscha tant als duos dicziunaris pratics,
per el indispensabels, co a l'idioticon; e ch'el ans sustegna
da tuotta forza in nossa düra cumbatta.